

IZVORNI NAUČNI ČLANAK

Doc. dr Jelena Volić-Hellbusch*

SUDSTVO U TREĆEM RAJHU

Apstrakt: Nemačko sudstvo za vreme vladavine nacionalsocijalizma je bolna tema savremenog nemačkog društvenopolitičkog i akademskog diskursa. Za vreme diktature NSDAP-a, Nemačke nacionalsocijalističke radničke partije, ljudska prava su bila potpuno ignorisana i konsekvantno kršena na svim nivoima. Po Hitlerovom preuzimanju vlasti, veliki deo sudija se nadao uspostavljanju jednog novog sudskog poretka i pozdravljao je kraj propalog i sramotnog parlamentarizma. Novi uzori su bili oni koje je naređivala nacionalsocijalistička ideologija. Ona je zahtevala od sudija da budu „fleksibilni“ i da pored zakona poštuju i druge vrednosti, kao na primer „pravdu“ koja se imala razumeti u nacionalsocijalističkom smislu kao vladajući politički moral. Na prvom mestu svih pravnih izvora bio je „zdrav, narodni razum“. Ovaj pojam poslužio je kao sredstvo kojim se starim zakonima dodeljivalo novo pravno značenje. Da li je narodni osećaj za pravicu zdrav, to je morao da odluči Vođa. Znači, ono što je narod osećao bilo je izraz Vođine volje, koji je stajao na čelu naroda. Na ovaj način je jedno od novih izvora prava u nacionalsocijalističkom pogledu na svet postala volja Vođe. Uprkos ovom novom načinu tumačenja postojećih zakona, nije se mogla izbeći činjenica da su postojali zakoni čije slovo nije dopuštalo izvođenje politički željenih rezultata. Ovu dilemu su nacisti rešili jednostavno, naloživši sudijama u takvim slučajevima zakonsku neposlušnost, što su onda nazvali tumačenjem zakona: Ukoliko je zakon zbog svoje nesavršenosti i nedovršenosti neprimenljiv na slučajeve iz stvarnog života, onda se pravda ima izvesti direktno iz zdravog narodnog razuma.

Ključne reči: sudstvo, Treći rajh, razum, narod, zakon, pravda, podela vlasti.

Proces koji u Saveznoj Republici Nemačkoj traje od 1945. godine do danas, a koji mi u Srbiji poznajemo kao „suočavanje sa prošlošću“, učtavajući u taj pojam samo ono što muči političke i intelektualne elite u Srbiji koje se napinju da nešto slično i same iznedre, bio je u suštini proces

* Docentkinja Filološko-umetničkog fakulteta, Univerzitet u Kragujevcu
e-mail: jelena.volic@eunet.rs

izgradnje državnog, demokratskog sistema koji će biti dovoljno čvrst da izdrži krizne udare ne zapadajući nanovo u diktaturu sa bilo koje strane političkog spektra, ali i proces ponovnog sticanja državne suverenosti i međunarodne poslovne sposobnosti. Celokupna nemačka savremena politička misao počinje od pitanja: zašto se u Nemačkoj dogodio nacionalsocijalizam i kako je mogao Adolf Hitler da dobije takvu podršku nemačkih građana? To je eminentan kulturno-politički problem ne samo za Nemačku već i za čitav svet zato što se na njega nadovezuje koncept političkog obrazovanja kako dolazećih generacija, tako i odraslih. Na kontinuiranom političkom obrazovanju tokom čitavog života svakog građanina pojedinačno temelji se ne samo nemačka već demokratija uopšte.

Posle ponovnog ujedinjenja dve Nemačke, istraživanja razloga propasti Vajmarske Republike i dolaska na vlast NSDAP-a intenzivirana su i pokazala su da jednostavnih odgovora nema i da su objašnjenja moguća samo ukoliko se istraživanja vrše multidisciplinarno, uzimajući u obzir celokupne istorijske i kulturne preglede, međunacionalne odnose kroz duge istorijske periode, kao i kolektivne psihološke reakcije na događaje od velikog uticaja ne samo na nemačku zajednicu, kakav je, na primer, bila Afera Drajfus. Ispostavilo se da je decenijama posle Drugog svetskog rata, kada je bilo najvažnije dokazati međunarodnoj zajednici da se na novu Nemačku može računati kako ekonomski, tako i politički, sproveden samo jedan u suštini veoma glasan, ali ograničeno efikasan proces „posipanja pepelom“ i nacionalnog priznavanja neoprostive krivice. Bilo je bitno pokazati svetu da Savezna Republika Nemačka, vođena čvrstom rukom Konrada Adenauera, nema više namere da se upušta u političke eksperimente, dok je Nemačka Demokratska Republika (DDR) sanjala san da su svi nacisti ostali sa druge strane zida. U samoj Nemačkoj, osim relativno kratkog perioda tzv. „denacifikacije“, od jula 1945. zaključno sa Zakonom o prestanku denacifikacije (*Entnazifizierungsschlussgesetz*) od 11. maja 1951, u kome su pod okriljem saveznika vođeni procesi protiv ratnih zločinaca (oko 182.000 interniranih) i vršeno „prevaspitavanje“ nemačke nacije, istraživanja o razlozima dolaska Hitlera na vlast kao i o strukturi nacionalsocijalističkog državnog aparata vođena su fragmentarno i stidljivo. Naučna istraživanja ovog perioda prepuštena su savezničkoj akademskoj zajednici iz straha da se nemačkoj nauci ne prebaci selektivnost, subjektivnost i pristrasnost. Sve do devedesetih godina prošlog veka naučni izvori o strukturi tzv. „Hitlerove države“, odnosno Trećeg rajha bili su uglavnom američkog, britanskog i izraelskog porekla. Veliki pomak u nemačkoj nauci napravio je Joachim Fest svojom detaljnom i veoma uravnoteženom biografijom Hitlera,¹ objavljenom 1973. koja je i dan-danas predmet veli-

1 Joachim Fest, *Hitler. Eine Biographie*, Frankfurt a. M., Propyläen 1973.

kih kako naučnih, tako i političkih diskusija. Nemačka pravna nauka, iako je u liku i delu Gustava Radbrucha imala jedan od najeminentnijih alibija, ostala je do danas predmet brojnih društvenih diskusija zato što je najkasnije i najnevoljnije dopustila unutrašnje preispitivanje o poreklu legalizovanih zločina i procesa, odnosno o načinu na koji je nacionalsocijalistička država funkcionisala.

Godine 1959, 27. novembra, otvorena je u Karlsruheu izložba pod nazivom „Neokajano nacističko sudstvo – dokumentacija“ koja je kasnije prikazana u nekolicini univerzitetskih gradova u Zapadnoj Nemačkoj kao i u Zapadnom Berlinu. Izložba je tematizovala tzv. posebne sudove Trećeg rajha (*Sondergerichtsjustiz*) i imala je za cilj da posetiocima pokaže „pervertirani pravni sistem nacionalsocijalističke države“.² Izložba je šokirala građanstvo pošto je sugerisala da su sudije i tužioci koji su bili upleteni u zločine i dalje aktivni u Saveznoj Republici, u posleratnoj Nemačkoj. Izložba je postavila odlučno pitanje u kojoj meri je demokratska pravno-državna struktura posleratne Nemačke stabilna i pouzdana kada se u njoj nalaze oni isti koji su legalizovali jedan od najvećih zločina čovečanstva. Ralf Giordano i ostali autori ove izložbe na ovaj način su optužili nemačko sudstvo za novi, drugi, posleratni zločin.

Godine 1987, Ingo Müller, nemački profesor krivičnog prava, objavio je knjigu *Jezivi pravnici – neprevaziđena prošlost našeg sudstva* u kojoj se bez ikakvog zaklona bavio zločinima pravnika i sudija u vreme nacionalsocijalizma i preuzimanjem prošlošću opterećenih pravnika u državnu službu Savezne Republike Nemačke. Profesor Müller reaguje na činjenicu da nijedan sudija tzv. Narodnog suda Trećeg rajha (*Volksgerichtshof*) nije krivično gonjen. On počinje svoju knjigu rečima:

„Među zločinima nacističkog režima zločini nemačkog pravosuđa su ostali neprimećeni i neokajani. Zastrašujuća je činjenica da je pravnicima pošlo za rukom da svoju zločinačku prošlost sakriju i ulepšaju.“³

Već s jeseni 1945, saveznički Kontrolni savet zahtevao je⁴ ukidanje presuda Hitlerovog režima koje su donete na osnovu političkih, rasnih ili religioznih predrasuda. U britanskoj okupacionoj zoni državno tužilaštvo je moglo da zahteva ukidanje ovakvih presuda ili da naloži sudu da se one ukinu (naredba od 3. juna 1947. g.). Pretpostavke za rehabilitaciju su i ovde, kao i svuda drugde, važile za preispitivanje u svakom slučaju po-

2 Ralph Giordano, *Nationalsozialismus und Justiz. Die Aufarbeitung von Gewaltverbrechen damals und heute*. Münster 1993, str. 87.

3 Ingo Müller, *Furchtbare Juristen*, Kindler-Verlag, München 1987, str. 5.

4 Proklamacija broj 3 od 20. oktobra 1945: Ukidanje Hitlerovih posebnih i prekih sudova – Narodni sud, sudovi Nacionalsocijalističke nemačke radničke partije i posebni sudovi se ukidaju. Njihovo ponovno uspostavljanje je zabranjeno.

jedinačno. Odluka protiv paušalnog rešenja sprečavala je brzu krivično-pravnu rehabilitaciju žrtava i vodila je nezadovoljavajućim presudama. U slučaju manjih prestupa, koji su presuđivani brutalnim kaznama, dolazilo je do toga da je i posle ukidanja neopravdano visokih presuda čast žrtava ostajala ukaljano. Na primer, smrtna kazna izrečena Erni Wazinski zbog počinjene krađe, izvršena 1944, ukinuta je 1952. godine od strane pokrajinskog suda i preinačena u kaznu zatvora u trajanju od devet meseci. Protiv generalne amnestije bio je i tadašnji (1952. g.) ministar pravde Thomas Dehler (član Liberalne partije Nemačke, FDP), a kao razlog je naveo „pravnu sigurnost“.

Nemačko sudstvo za vreme vladavine nacionalsocijalizma je bolna tema savremenog nemačkog društvenopolitičkog i akademskog diskursa. Za vreme diktature NSDAP-a, Nemačke nacionalsocijalističke radničke partije, ljudska prava su bila potpuno ignorisana i konsekvantno kršena na svim nivoima. Može li se pod vladavinom jednog takvog režima, koji je bio ukinuo sve pravno-državne principe kao, na primer, podelu vlasti, uopšte govoriti o pravosuđu, uopšte o pravu?

Pravnici tog vremena se danas ili demonizuju, ili opravdavaju, a nekolicina koja se pridružila pokretu otpora – slavi. Roland Freisler, predsednik Narodnog suda,⁵ ušao je u istoriju kao „zver u crvenoj odori“ i presudio je u toku svoje dvoipogodišnje karijere, kao sudija najvažnijeg i najokrutnijeg suda u istoriji Nemačke, 2.500 smrtnih presuda, među njima: Hansu i Sophie Scholl, kao i atentatorima na Hitlera i Stauffenbergu. Franz Schlegelberger, državni sekretar u Ministarstvu pravosuđa, koji je sve svoje pravničke i ljudske skrupule predao u ruke Hitlera i Himmlera, u Nirnberškom procesu bio je sudija najvišeg ranga i osuđen je na kaznu doživotne robije. Suprotno njima, Lothar Kreyssig, sudija osnovnog suda u Brandenburg, jedan od samo nekolicine sudija koji su, insistirajući na svojoj sudskoj nezavisnosti, odbili da uđu u NSDAP, javno je kritikovao Zakon o eutanaziji i podigao optužnicu protiv šefa Hitlerovog kabineta rajhslajtera Philippa Bouhlera zbog akcije T4 koja je imala za cilj ubijanje hiljade invalida.

Hitler je imao veliku averziju prema pravnom sistemu Vajmarske Republike. Henry Picker, lični Hitlerov biograf i protokolant, u svojoj knjizi objavljenoj 1951. godine *Razgovori za trpezom u Firerovom štabu od 1941. do 1942.* zabeležio je sledeću Hitlerovu primedbu:

„Nijedan razuman čovek ne može da shvati pravnu nauku koju su pravni – ne bez razloga pod uticajem Jevreja – smislili. Na kraju krajeva,

5 Volksgerechtshof (VGH) je osnovan 1934. u Berlinu, kao poseban sud sa zadatkom da procesuiraju izdaju i veleizdaju. Godine 1936. preveden je u stalni sud. Ovo je bila najviša sudska instanca za politička suđenja.

današnja pravna nauka nije ništa drugo do sušta sistematika odbijanja da se preuzme odgovornost. Današnji studij prava sramoti pravnu nauku zato što vaspitava neodgovorne. Iz sudstva bi trebalo ukloniti sve sem 10% izabranih sudija. Sve ove prevarante od porotnika treba ukloniti kako sudije ne bi imale argument iza koga bi se mogle skrivati od svoje odgovornosti, tvrdeći da su ih navodno porotnici nadglasali.“⁶

Nacisti su ukinuli mnoge zakone i zamenili ih nacionalsocijalističkim normama. Građansko pravo je pretrpelo najmanje promena, iako je NSDAP već u svom partijskom programu nagovestila ukidanje rimskog prava i uvođenje nemačkog narodnog prava. Radno pravo je, uvođenjem zabrane sindikalnog udruživanja, svedeno na individualno radno pravo. Najveće promene su bile izvršene u oblasti ustavnog i upravnog prava; Vajmarski ustav je bio ukinut, kao i suština pravne države. Najgora mera je bila ukidanje upravno-pravne zaštite protiv policijskih mera. Na ovaj način je bila uspostavljena „dvodržavnost“, kako ju je definisao Ernst Fraenkel, nemačko-američki pravnik i politolog, u svojoj knjizi *The Dual State*, objavljenoj 1941.⁷

Da bi se razumela pozicija sudija u Trećem rajhu i problematika sudstva u procesima ukidanja ustavnog poretka, neophodno je bliže ispitati političke i društvene preduslove potekle iz Vajmarske Republike u kojoj je većina sudija nacističkog vremena stekla svoje obrazovanje.

Posle Prvog svetskog rata većina pravnika zaposlena u sudstvu za vreme Carstva (*Kaiserreich*), kao i sudskih službenika, preuzeta je u republičke državne institucije, te su tako oni sačinjavali najveći deo pravosuđa novoosnovane republike. Statistike o socijalnom poreklu studenata prava početkom XX veka pokazuju da je 50% njih dolazilo iz porodica državnih službenika, a 25% iz dobrostojećih građanskih porodica. Razlog za to bi trebalo tražiti u veoma visokoj ceni obrazovanja, koja je iznosila od 30 do 50 hiljada maraka. Nasuprot tome, primanja sudija su bila relativno skromna, a mogućnosti napredovanja veoma ograničene. Položaj sudija u društvu nije bio posebno istaknut.⁸ Krivica za loš socijalni i društveni položaj sudija prebacivana je na nove državne strukture, a pošto je dobar deo sudija, pogotovu onih starijih, bio emotivno vezan za propalu monarhiju, kroz istorijska prepričavanja se uvrežilo mišljenje da je sudstvo od samog početka bilo neprijateljsko prema republičkim strukturama. Tome u prilog je i činjenica da su nemački sudovi u vreme Vajmarske Republike sudili

6 Henry Picker, Gerhard Ritter: *Hitlers Tischgespräche im Führerhauptquartier 1941–1942*, Athenäum 1951, str. 229.

7 Ernst Fraenkel, *The Dual State; a Contribution to the Theory of Dictatorship*, Oxford University Press, 1941.

8 Ernst Müller-Meiningen: *Deutsche Juristenzeitung*, 1925, odeljak 1532.

veleizdaju po dva aršina – učesnicima Minhenske sovjetske republike⁹, s proleća 1919, koju su konstituisali komunisti i levo krilo Nezavisne socijaldemokratske partije, USPD, bile su dosuđene smrtne kazne i kazne robije u trajanju od preko 600 godina, dok je učesnicima Kapovog puča,¹⁰ iz marta 1920, koji su prvenstveno bili organizovani u desničarske bataljone, izrečena jedna jedina kazna robije. Uvidom u sudske procese vođene na osnovu optužbi po članu 8. Republičkog zakona o bezbednosti, po kome su bile predviđene kazne za uvrede protiv Republike, moguće je uveriti se do koje mere su sudovi izgarali u antirepublikanskom raspoloženju – verbalni delikti koji su se uglavnom svodili na iskazivanje emocije da Nemcima ne treba jevrejska republika nisu bili kažnjavani, odnosno bile su retke minimalne kazne zatvora.¹¹

9 Od početka Revolucije 1918/19, premijer vlade Slobodne Bavarske je bio Kurt Eisner, član Nezavisne socijaldemokratske partije Nemačke. Januara 1919, Eisner gubi pokrajinske izbore i pre no što će objaviti svoj poraz biva ubijen 21. februara 1919. od strane jednog radikalnog desničara. Sedamnaestog marta, Bavarski pokrajinski parlament bira novu pokrajinsku vladu koju je predvodila Socijaldemokratska partija Nemačke. Već 7. aprila, kao odgovor na izbor nove vlade, Nezavisna socijaldemokratska partija Nemačke, USPD (koja se 1917. odvojila od SPD-a i usvojila socijalistički program), po ugledu na Mađarsku sovjetsku republiku sa Bélom Kunom, proglasila je Minhensku sovjetsku republiku čiji se Centralni savet sastojao od radničkih i vojnih sovjeta i čija je moć dosegala samo do granica grada Minhena. Za zaštitu ove mlade mini-republike postavljena je Crvena armija. Posle nekoliko neuspelih pokušaja da se sruši Minhenska sovjetska republika, Franz Ritter von Epp je upravo sa tom namerom osnovao zloglasne frajkore sastavljene od dobrovoljaca koji su 3. maja 1919. porazili sovjetsku armiju uz ogromne civilne žrtve. Među levičarima, osnivačima Minhenske sovjetske republike, bili su i brojni komunisti i socijalisti poreklom Jevreji, među njima Kurt Eisner, Ernst Toller, Erich Mühsam i drugi. Posle poraza usledio je talas antisemitizma koji je svom snagom zapljusnuo politički podvojenju Nemačku – Jevreji su bili optuživani za prenošenje „crvene infekcije“ i za boljševizam.

10 Vojni puč iz 1920. poznat i kao Lüttwitz-Kapp puč. Versajski ugovor je u članu 160. nalagao redukovanje nemačkih vojnih snaga na 100.000 profesionalnih vojnika i raspuštanje svih frajkora. Frustrirani visoki oficiri frajkora, pristupili su oktobra 1919. novoosnovanom Nacionalnom udruženju koje je pod vođstvom Wolfganga Kappa kovalo zaveru protiv Vajmarske Republike. Zaveri se ubrzo pridružio i general vojnih snaga najvišeg ranga Walther von Lüttwitz koji se bio suprotstavio raspuštanju mornaričkih brigada (one su u znak svoje nacionalne pripadnosti na šlemu nosile znak kukastog krsta) i frajkora Loewenfeld. Lüttwitz je sa svojim vojnicima zauzeo vladinu četvrt u Berlinu i Wolfganga Kappa proglasio premijerom. Kako je aktivna vojska Republike bila odbila da krene protiv pučista, vlada na čelu sa Friedrichom Ebertom je morala da beži iz Berlina. Kao reakcija na puč, marta 1920. podignut je opšti ustanak, organizovan od strane levičarskih partija sa istim ciljem kao i desničarski puč – da se sruši Vajmarska Republika. Ebert nije časio ni časa da protiv Martovskog ustanka angažuje upravo frajkore koji su ga proterivali iz Berlina.

11 Ilse Staff, *Justiz im Dritten Reich. Eine Dokumentation*; Fischer, 1992, str. 14.

Statistika o političkim ubistvima kao, na primer, ubistvo Matthiasa Erzbergera¹² i Walthera Rathenaua,¹³ obezbeđuje izuzetno važne informacije o neskrivenim simpatijama državnog aparata za one društvene grupe koje su se zalagale za ukidanje republike i ponovno uspostavljanje monarhije: od 354 politički motivisana ubistva koja su počinili desničarske, monarhističke grupacije i pojedinci, 28 je bilo potpuno oprošteno, a za ostala ubistva su izrečene kazne zatvora od kojih je najveća bila kazna od četiri meseca zatvora.¹⁴

Da su delovi nemačkog sudstva imali velike simpatije prema NSDAP-u, pokazalo se u procesu protiv Hitlera pred Narodnim sudom (*Volksgericht*) u Minhenu, 1924. godine. Između 8. i 9. novembra 1923, Hitler i još devet njegovih saučesnika su pokušali da izvedu puč koji nije uspeo, te su zbog toga bili optuženi za veleizdaju. Iako su tokom procesa slobodno i bez opomene vređali predsednika Friedricha Eberta i vladu i obećavali da će nastaviti sa svojim veleizdajničkim aktivnostima, bili su osuđeni na minimalne kazne od pet godina zatvora, a posle šest meseci su pušteni na slobodu sa uslovnom kaznom. U obrazloženju presude stoji zapisano da su osuđeni pokazali „patriotski duh“ i „plemenitu nesebičnu volju“. A zbog čega Hitler, kao austrijski državljanin, nije bio izručen Austriji, kako je zakon nalagao, obrazloženo je rečima: „na takvog jednog čoveka koji toliko nemački misli i oseća“ ne mogu se primenjivati postojeći propisi.¹⁵

SUDIJA I ZAKON

Status sudije u Vajmarskoj Republici je bio regulisan kako Vajmarskim ustavom (*Weimarer Reichsverfassung* – WRV) tako i Zakonom o sudovima (*Gerichtsverfassungsgesetz* – GVG); najvažniji princip je bio zapisan u članu 102. Vajmarskog ustava i paragrafu 1. Zakona o sudovima na doslovno identičan način: „Sudije su nezavisne i obavezne samo zakonu.“ Ovaj princip, koji je postojao od 1877. godine, komentarisao je Gerhard

12 Matthias Erzberger (1875–1921) je bio publicista i političar Partije nemačkog centra (Zentrum). Kao opunomoćenik nemačke vlade potpisao je 1918. primirje kod Compiègnea, čime je formalno završen Prvi svetski rat. Na njega je 1921. izvršila atentat desničarska teroristička organizacija Consul.

13 Walther Rathenau (1867–1922) je bio nemački industrijalac, pisac i liberalni političar. Kao ministar inostranih poslova Vajmarske Republike pao je kao žrtva atentata terorističke organizacije Consul.

14 *Justiz und Nationalsozialismus*, Katalog zur Ausstellung des Bundesministers der Justiz, 1989, str. 35.

15 Ingo Müller, *Furchtbare Juristen*, Kindler-Verlag, München 1987, str 25.

Anschütz još 1933. sledećim rečima: „Zakon je za sudiju obavezan. On mora da ga poštuje, svidelo mu se to ili ne.“¹⁶

Prevlast pravnog pozitivizma nalagao je sudiji vezivanje samo i isključivo za zakon, što je logično značilo da sudija nema prava da proverava ispravnost zakona i da ga mora poštovati i u slučajevima kada zaključi da je zakon protivustavan. Ovaj princip je isključivao bilo kakvo mešanje vrednosnih mišljenja, osećaja pravičnosti ili, sačuvaj bože, pravde u rad i razmišljanje sudija. Gustav Radbruch je 1932. povodom statusa sudija zapazio sledeće: „[...] mi poštujemo sudije koji se u svojoj vernosti zakonu ne daju zbuniti svojim osećajem za pravično.“¹⁷

Ova pozitivistička, bezuslovna vezanost sudije za zakon bila je kritikovana još za vreme Vajmarske Republike. Mnogi su ukazivali na probleme instrumentalizacije i politizovanja zakonodavstva koje je nastajalo u parlamentu u kome je većina bila pitanje slučajnosti i menjala se iz dana u dan na temeljima veoma problematičnih političkih kompromisa. Osim toga, veliki broj zakona je bio donet ukazima, zbog nefunkcionalnosti parlamenta, što je značilo legitimizaciju pomeranja zakonodavnih aktivnosti sa zakonodavnih organa na izvršnu vlast. Pred kraj Vajmarske Republike svima je postalo jasno da je neophodno pronaći nova merila za sudije koja bi mogla da se nalaze i van zakona, odnosno da zauzmu, kada je potrebno, njegovo mesto, ali ih nisu našli. U takvoj situaciji je nacionalsocijalistima bilo relativno lako da se odomaće u sudstvu i da počnu da nedostatke zakona nadomešćuju svojom ideologijom.

NACIONALSOCIJALISTIČKI POGLED NA PRAVNI SISTEM

Posle tzv. Hitlerovog preuzimanja vlasti (*Machtergreifung*), januara 1933, bilo je bitno postepeno iskoreniti postojeću demokratsku pravnu državu. Pošto su brojna ljudska prava iz Vajmarskog ustava ukinuta ukazom predsednika od 28. februara 1933. „u cilju zaštite naroda i države“, prešlo se na ukidanje osnova pravne države, na ukidanje podele vlasti: Zakonom o „ukidanju nevolje naroda i države“ (*Ermächtigungsgesetz*) od 24. marta 1933, vlada je dobila ovlašćenje da donosi i ustavno protivne zakone. Osnovni zakonski princip koji je važio za sudije, da budu nezavisni i da sude isključivo po zakonu, nije u nacionalsocijalizmu bio promenjen, ali je njegova interpretacija bila sasvim drugačija. Dok je u Vajmarskoj Re-

16 Hans Hattenhauer, *Richter und Gesetz 1919/79*, in *Zeitschrift der Savigny Stiftung*, 106, 1989, str. 48.

17 Hermann Weinkauff, *Die deutsche Justiz und Nationalsozialismus*, Deutsche Verlags-Anstalt, 1970, str. 31.

publici ovaj princip značio da sudija nije vezan za naredbe izvršne vlasti, ovo pravilo se od 1933. mora posmatrati u jednom novom svetlu: država i pravo nisu više bili odvojeni – u državi velikog vođe vlada je bila identična sa zakonodavcem – te sudija nije više bio obavezan da poštuje samo zakon već i volju političkog vodstva na čijem je čelu stajao Führer koji je određivao sadržinu zakona. Sudija je sprovodio njegovu, Führerovu volju. Slovo zakona se nije moralo menjati.

Po Hitlerovom preuzimanju vlasti, veliki deo sudija se nadao uspostavljanju jednog novog sudskog poretka i pozdravljao je kraj propalog i sramotnog parlamentarizma. Novi uzori su bili oni koje je naređivala nacionalsocijalistička ideologija. Ona je zahtevala od sudija da budu „fleksibilni“¹⁸ i da pored zakona poštuju i druge vrednosti, na primer „pravdu“ koja se imala razumeti u nacionalsocijalističkom smislu kao vladajući politički moral. Na prvom mestu svih pravnih izvora bio je „zdrav, narodni razum“. Ovaj neodređeni pojam, kao i drugi zamagljeni principi poput „vernosti“ i „vere“ poslužili su kao sredstvo kojim se starim zakonima dodeljivalo novo pravno značenje. Istoričar prava Karl August Eckhardt je 1936. ovako opisao sadržinsku punoću formule opšteg dobra „zdrav, narodni razum“: „Za nas je pravo ono što nemački narod oseća kao pravicu. Presuda koja u narodu spontano izaziva negodovanje, ne može biti pravedna.“¹⁹ Da li je narodni osećaj za pravicu zdrav, to je morao da odluči Vođa. Znači, ono što je narod osećao bilo je izraz Vođine volje, koji je stajao na čelu naroda. Na ovaj način je jedan od novih izvora prava u nacionalsocijalističkom pogledu na svet postala volja Vođe.

Uprkos ovom novom načinu tumačenja postojećih zakona, nije se mogla izbeći činjenica da su postojali zakoni čije slovo nije dopuštalo izvođenje politički željenih rezultata. Ovu dilemu su nacisti rešili jednostavno, naloživši sudijama u takvim slučajevima zakonsku neposlušnost, što su onda nazvali tumačenjem zakona: „Ukoliko je zakon zbog svoje nesavršenosti i nedovršenosti neprimenljiv na slučajeve iz stvarnog života, onda se pravda ima izvesti direktno iz zdravog narodnog razuma.“²⁰

Hans Hattenhauer je na veoma upečatljiv način prikazao političku tehniku sudske primene prava:

- 1) Zakon je nesavršen i nepotpun.
- 2) Iznad zakona se nalazi pravda kao emanacija narodnog morala.

18 *Recht und Justiz im „Dritten Reich“*, Hrsg. Ralf Dreier, Wolfgang Sellert, Suhrkamp/Insel, 1989, str. 24.

19 Joachim Rückert, *Das 'gesunde Volksempfinden' – eine Erbschaft Savignys?*, u: *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Germanistische Abteilung*, tom. 103, 1986, str. 219.

20 Roland Freisler, *Deutsche Juristenzeitung*, 1936, str. 161.

- 3) Najveći autoritet za sudiju nije zakon, već pravda.
- 4) Sudija mora u ime pravde da „zaobilazi“ zakon u svojim presudama i da ih donosi u skladu sa zdravim narodnim razumom.²¹

Uskoro su nacionalsocijalisti počeli i sami da pišu zakone, koji su, naravno, transponovali njihov pogled na svet u i društvo. Tako je, na primer, u novom Zakonu o testamentima (*Testamentsgesetz*) iz 1938. bilo naloženo sudijama da na osnovu zdravog narodnog razuma kontrolišu izvršenja testamenata i nasledne ugovore, kao i da koriguju nasledne redove.²²

Mnogo veći uticaj su imali novi zakoni i zakonske dopune, kao i zakonodavna praksa u oblasti krivičnog prava. Ovi zakoni su dopuštali otvoreni upliv države na građane, a sve u cilju „zaštite naroda od zločina“. Najpoznatija novina nacionalsocijalističkog krivičnog prava je bila ukidanje zabrane analogije kao rezultata dopune Krivičnog zakona od 28. juna 1935, koja je u paragrafu 2 glasila:

„Kaznjen će biti onaj koji je počinio zlo delo za koje zakon predviđa kaznu, ili koje na osnovu principa krivičnog zakonodavstva i zdravog narodnog razuma zavređuje kaznu. Ukoliko za počinjeno zlo delo ne odgovara određeni zakon u okviru krivičnog zakonodavstva, onda se ima primeniti onaj zakon čije osnovne ideje najviše odgovaraju počinjenom zlo delu.“

Ovim je bio ukinut jedan od osnovnih krivično-pravnih principa, princip legaliteta. Zabrana retroaktivnosti je ukinuta 1933. Zakonom o smrtnoj kazni i njenom izvršenju, tzv. *Lex van der Lubbe*. Ovaj zakon je donesen 29. marta 1933, kako bi se osumnjičeni za podmetanje požara u Reichstagu Marinus van der Lubbe mogao osuditi na smrt.

ADOLF HITLER I SUDSTVO

Prvo javno obraćanje Hitlera, u kome se osvrnuo na buduću ulogu sudstva u nacionalsocijalističkoj državi, bilo je 23. marta 1933. prilikom proglašavanja vlade:

„Naše sudstvo mora u prvoj liniji da služi očuvanju narodnog bića. Imunitet sudija mora da odgovara njihovoj ličnoj mogućnosti da donose presude u cilju očuvanja narodnog zajedništva. Nije pojedinac težište zakonodavne brige, već narod u celini. Temelji sudstva ne mogu

21 *Recht und Justiz im „Dritten Reich“*; Hrsg. Ralf Dreier, Wolfgang Sellert, Suhrkamp/Insel, 1989, str. 26.

22 Joachim Rückert, *Das ‚gesunde Volksempfinden‘ – eine Erbschaft Savignys?*, i u: *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Germanistische Abteilung*, tom. 103, 1986, str. 217.

biti drugačiji od temelja na kojima počiva narod. Izdaja države i naroda će u budućnosti biti iskorenjena sa varvarskom nemilosrdnošću.“²³

Na prvom zasjedanju nemačkih sudija, u jesen 1933. u Lajpcigu, Hitler je u svom uvodnom izlaganju pojasnio proces moralizacije prava sledećim rečima:

„Totalna država neće trpeti razliku između prava i morala. Samo u okvirima savremenog pogleda na svet sudstvo može da bude nezavisno.“²⁴

Hitlerov odnos prema sudstvu i sudijama može se rekonstruisati iz zbirke dokumenata sakupljenih pod nazivom *Hitlerovi govori za trpezom u Führerovom štabu 1941–1942.*²⁵ koje je beležio Henry Picker,²⁶ kao i iz zabeležaka Hansa Franksa²⁷ načinjenih u zatočeništvu pod nazivom *U prisustvu vešala.*²⁸ Iz ove dokumentacije se da nedvosmisleno zaključiti da je Hitler prezirao pravo i pravnike, te da ih je smatrao smutljivcima i mešetarima bez morala. Ipak je posedovao izvestan osećaj da svoje brutalno samovlašće mora zaodnuti zakonskom argumentacijom. Verovatno da je u toj magli samoljubivog, arogantnog ludila postojao ostatak austrougarskog sistema koji mu je nalagao minimum strukture u zločinačkim planovima. Ostaje nerazjašnjeno pitanje: zašto je čitava jedna kultura pomislila da je takav pomračeni um spas za naciju. Profesor Vojin Dimitrijević je

23 Hermann Weinkauff, *Die deutsche Justiz und Nationalsozialismus*, Deutsche Verlags-Anstalt, 1970, str. 55.

24 *Op. cit.*, str. 55.

25 Od sredine 1941. do početka 1944. godine, po nalogu Martina Bormanna stenografisani su razgovori za trpezom u štabu Adolfa Hitlera. Bormann je želeo da svoje naredbe potkrepiti „autentičnom“ reči Führera, a delimično je i iz Hitlerovih opaski generisao zakone. Beleške su u vlasništvu porodice Bormann dočekale kraj rata, te su kasnije objavljene u dva toma. Naslov, odnosno žanr u kome su ovi govori objavljeni sa namerom su povezani sa čuvenim govorima za trpezom Martina Luthera u kojima je on izlagao svoje religiozno učenje, a koje je najvećim delom zapisala Katharina von Bora.

26 Henry Picker (1912–1988) je bio nemački pravnik sa užom oblašću upravnog prava. Postao je poznat kao protokolant Hitlerovih govora za trpezom.

27 Hans Michael Frank (1900–1946) je bio nemački nacionalsocijalistički političar, Hitlerov lični advokat i najvažavaniji pravnik Trećeg rajha. Organizovao je tzv. ideološko „poravnanje“ najpre bavarskog, a potom i celokupnog nemačkog sudstva, koje je podrazumevalo „usaglašavanje“ rada sudstva sa nacionalsocijalističkim vrednostima, odnosno ideologijom. Bio je član Reichstaga i ministar bez portfelja. Tokom Drugog svetskog rata bio je generalni guverner Poljske, poznat pod nadimkom „poljski koljač“ ili „koljač Jevreja iz Krakova“. Bio je jedan od 24 kojima se sudilo u Nirnbegu. Frank je priznao krivicu po dve od tri tačke optužnice. Osuđen je na smrtnu kaznu vešanjem 1. oktobra 1946, a kazna je izvršena u noći između 15. i 16. oktobra.

28 Hans Frank, *Im Angesicht des Galgens. Deutung Hitlers und seiner Zeit auf Grund eigener Erlebnisse und Erkenntnisse. Geschrieben im Nürnberger Justizgefängnis*; Alfred Beck Verlag, München-Gräfelfing, 1953.

jednom prilikom dalekosežno primetio da je fascinantno kako svet uvek potcenjuje ludake.

Sudija je imao da uzme u obzir kao izvore prava: ideologiju nacionalsocijalizma i zdrav narodni razum koji se artikulirao u volju Führera. Tajne naredbe, želje, čak i samo naslućena volja Führera bile su dovoljan pravni osnov za izricanje presude. Time je bila ukinuta još jedna podjela vlasti, ona na izvršnu i sudsku. Hitler lično je bio vrhovni sudija. Bez sudskog procesa su izvršavane presude. Najpoznatiji primer za to je izostavljanje sudske procedure kod izvršenja smrtne kazne streljanjem šefa SA²⁹ Ernsta Röhma³⁰ i drugih članova SA, 1. jula 1934. Naknadno je ova akcija legitimirana Zakonom o merama za odbranu države, od 3. jula 1934. Jedan jedini član ovog zakona glasi:

„Mere koje su preduzete u cilju odbrane od izdajničkog napada i njegovog kažnjavanja 30. juna, 1. i 2. jula 1934. su kao mere u cilju odbrane države opravdane i legitime.“³¹ Oficijelno je Hitler postao vrhovni sudija ukazom Velikonemačkog Reichstaga od 26. aprila 1942, kojim mu je dodeljeno pravo „da čini sve što je neophodno za pobjedu, ili vodi ka pobjedi, bez osvrtnja na postojeće zakonske propise.“³²

PLANOVI ZA REFORMU SUDSTVA

Reorganizacija sudstva koja se sprovodila od 1933. velikim delom je promenila samu njenu bit, ali kao takva nije sasvim odgovarala nacionalsocijalističkim idejama. Zbog toga je Ministarstvo pravde Trećeg rajha u periodu od 1943. do 1944. planiralo reformu kompletnog sudskog sistema, koja nije bila sprovedena zbog sve teže situacije na ratištima.

Bilo je planirano uvođenje vrhovnog sudije koji je trebalo da bude odgovoran samo Führeru, da bude na čelu sudske administracije, predstavnik svih sudskih službi i član Führerovog kabineta. Planirano je bilo spajanje osnovnih i pokrajinskih sudova u jedan pokrajinski sud sa najmanje četiri sudije, kao i ukidanje jedne žalbene instance u kaznenoj pro-

29 Sturmabteilung (SA) je bila paramilitarna organizacija NSDAP-a u vreme Vajmarske Republike, koja je odigrala odlučujuću ulogu u dolasku Hitlera na vlast.

30 Ernst Julius Günther Röhm (1887–1934), nemački oficir i političar, bio je dugogodišnji vođa Sturmabteilunga. (SA). Kako je svojim ugledom među nacionalsocijalistima i svojim političkim ambicijama bio Hitleru na putu, ovaj ga je optužio za veleizdaju, kovanje zavere (Röhm puč) i homoseksualnost. Akcija u kojoj su Röhm i njegovi sledbenici ubijeni ušla je u istoriju pod imenom „Noć dugih noževa“.

31 Lothar Gruchmann, *Justiz im Dritten Reich 1933– 1940. Anpassung und Unterwerfung in der Ära Gürtner*; München 2001, str. 450.

32 Gerhard Werle, *Justiz-Strafrecht und polizeiliche Verbrechensbekämpfung im Dritten Reich*; de Gruyter, Berlin 1989, str. 580.

ceduri. Sa druge strane, planirano je uvođenje „mirovnog sudije“ (*Friedensrichter*), čija bi dužnost bila da po manjim mestima miri posvađane komšije, odlučuje o manjim kaznama za prekršaje, o sporovima oko ugovora, zakupa itd.

Najmarkantniji plan ove, na sreću nikada izvedene, reforme sudstva bio je stvaranje tzv. „sudskog kora“ u kome je trebalo razviti osećaj pripadništva jednoj grupi koja deli istu ideologiju, isti pogled na svet i u kojoj su članovi jedno drugom obavezni po principu drugarstva i solidarnosti. Bila su planirana redovna okupljanja, koja su ulazila u radne obaveze, redovna doškolovavanja, kao i večernja okupljanja radi druženja i zabave. „Jedinstveni i međusobno solidarni sudski kor je za državni vrh udarni instrument za sprovođenje nacionalsocijalističkih ideja, a time i za održavanje reda i mira u narodu, kao i za jačanje narodnog zajedništva.“³³

POSEBNI I PREKI SUDOVI

Posebni sudovi (*Sondergericht*) bili su onaj deo nacionalsocijalističkog sudskog aparata koji je bio udarno nacističko oružje za vršenje zločina. Stekli su jezivu slavu zbog masovnih izricanja smrtnih kazni, kazni doživotnog zatočeništva, internacije kažnjenika u koncentracione logore zbog najmanjih prestupa. Njih bi teoretski trebalo razlikovati od vojnih sudova, koji su bili osnovani već 1934. za pripadnike Wehrmachta, od narodnog suda, takođe osnovanog 1934, kao i od prekog suda koji je osnovan 1945. u agoniji Trećeg rajha i gde su presude mogle glasiti smrt ili sloboda – svi ovi sudovi su imali jedan zajednički imenitelj, to su bili politički sudovi. No oni nisu sudili političke neistomišljenike, kako mi danas razumemo pojam političkog sudstva, već su sudili u ime jedne političke opcije, odnosno jedne političke ideje.

Posebni sudovi su postojali još u pruskom sudskom sistemu od 1851. i bili su vezani za Zakon o vojnim opsadama, ali su postali praksa tek tokom Prvog svetskog rata. U Vajmarskoj Republici su kratkoročno osnivani za posebne oblasti po nalogu predsednika, kao npr. „Državni sud za zaštitu Republike“ koji je bio osnovan 1922, a ukinut 1926, ili „Bavarski narodni sud“ koji je od svog osnivanja, novembra 1918, pa do ukidanja, maja 1924, doneo 31.000 presuda. Kao rezultat „Ukaza protiv političkog terora“ od 9. avgusta 1932. godine, vlada Vajmarske Republike pod vođstvom Franza von Papena osnovala je posebne sudove u određenim pokrajina-

33 Hermann Weinkauff, Wagner Albrecht, *Die deutsche Justiz und der Nationalsozialismus. Ein Überblick. – Die Umgestaltung der Gerichtsverfassung und des Verfahrens- und Richterrechts im nationalsozialistischen Staat.* Tom 1; Deutsche Verlags-Anstalt, 1968, str. 358.

ma sa različitim aktuelnim zadacima definisanim na osnovu objavljenih ukaza. Sudska procedura u ovim posebnim sudovima podrazumevala je velika ograničenja u pravima optuženog i u ukidanju pravnih lekova protiv presude suda. Iako su ovi sudovi 1932. bili ukinuti, njihovu strukturu i sudsku praksu je iskoristio NSDAP za svoje specijalno sudstvo, koje je u početku imalo sasvim određena zaduženja, a s vremenom sve šire ingerencije i oblasti sudske aktivnosti. Od 1938, posebni sudovi bili su zaduženi da, ukoliko to tužilaštvo odredi, odmah donose presudu za „sve javne događaje koji su kvalitetom zlodela probudili pozor javnosti“.³⁴ Za teška politička krivična dela bio je zadužen Narodni sud.

Procedura u posebnim sudovima odvijala se pod imperativom izuzetne brzine, čemu je služilo i ukidanje istražnog postupka, kao i skraćenje poziva svedoka na 24 sata. Poseban sud je imao pravo odlučivanja da li uopšte i koji dokazi protiv optuženog će biti izneti u postupku. Optuženi nije imao pravo žalbe na presudu.

Uvođenjem posebnih sudova kao glavnog motora sudskog sistema, nacionalsocijalisti su se nadali nemilosrdnoj praksi donošenja presuda. Roland Freisler je to 1939. definisao na ovaj način: „Morate biti brzi kao oklopne jedinice pošto ste naoružani za borbu. Nijedan posebni sud neće moći da kaže da mu zakonodavac nije stavio dovoljno oružja na raspolaganje. Morate osećati poriv i posedovati sposobnost da pronađete neprijatelja, da ga uhvatite i da ga sa preciznošću i oštrinom uništite.“³⁵

Pooštavanje kazni u periodu od 1939. do 1942. u prvoj liniji je bio rezultat nemilosrdne sudske prakse a ne pooštavanja materijalnog prava. Posle jednog Hitlerovog govora pred Reichstagom, od 26. aprila 1942, u kome je prebacio sudijama da ne donose presude u nacionalsocijalističkom duhu, da insistiraju na svojim statusnim pravima umesto da, kao i svi drugi pripadnici naroda, podnesu žrtve u interesu pobede, kazne su još više pooštrene. Ovom prilikom je Hitler izjavio da će sudije koje se ne ophode u ovom duhu „svojeručno izbacivati iz sudnice“.³⁶

Već 13. aprila 1942, sudstvo Rajha počelo je da sprovodi željene pooštrene mere. Treći kazneni senat Suda Rajha, sa predsednikom Erwinom Bumkeom, poništio je presudu posebnog suda iz Bremena, kojom je optuženi za krađu mantila osuđen na pet godina strogog zatvora. Zbog posebno teških okolnosti u kojima je krađa počinjena, u toku vazdušnog napada, optuženom je kazna preinačena u smrtnu kaznu. Tadašnji pomoćnik

34 *Reichsgesetzblatt*, godina 1935, deo 1, str. 4.

35 *Justiz und Nationalsozialismus*, Katalog zur Ausstellung des Bundesministers der Justiz, 1989, str. 69.

36 Bernd Rütters, *Die unbegrenzte Auslegung. Zum Wandel der Privatrechtsordnung im Nationalsozialismus*, Heidelberg 1997, str. 108.

tužioca Wolfgang Fränkel, inače kasnije, posle rata, vrhovni pravobranilac SR Nemačke, ovo preinačavanje optužbe argumentovao je rečima da narod ima pravo na zaštitu od nasilnika i izrednika kakav je optuženi. Ovo je bio prvi slučaj u kome je Sud Rajha samostalno poništio prethodnu optužbu i dosudio smrtnu kaznu, umesto da vrati posebnom sudu slučaj, kao što je do tada bilo uobičajeno. Na ovaj način stvorena je situacija u kojoj su se sudije pre donošenja presude sve više raspitivale kod tužilaštva i ostalih nadređenih instanci, ministarstva i partije, koja bi presuda za određeni slučaj bila poželjna.

Broj smrtnih presuda, računajući posebne sudove, narodni sud i redovne sudove, bez vojnog suda, iznosio je 16.500.³⁷ Od toga su samo posebni sudovi dosudili 11.000 smrtnih kazni. Rastuća tendencija se vidi i iz brojeva koje je objavilo Ministarstvo pravde Trećeg rajha: 1941. godine – 1.292 smrtno kazne, 1942. – 3.660 smrtnih kazni, 1943. – 5.336 smrtnih kazni.³⁸ Samo radi poređenja navodimo sledeće podatke: od 1907. do 1932, zaključno sa Prvim svetskim ratom, u Nemačkoj je na smrt osuđeno 1.547 osoba, od čega su 393 presude i izvršene. U fašističkoj Italiji pod Mussolinijem izrečeno je 156 smrtnih presuda, od čega je 88 i izvršeno.

Godine 1934, Treći rajh je brojao 26 posebnih sudova. Krajem 1942. postojalo je ukupno 74 posebna suda. Ovo znači da je u Trećem rajhu celokupna pravna briga bila stavljena u ruke posebnih sudova koji su bili organizovani poput vojnih jedinica za napad i imali posebne nadležnosti, metode i ingerencije.

ZAKLJUČNE PRIMEDBE

Ipak ostaje dilema: nacionalsocijalistički teror jeste bio „drapiran“ u pravne odredbe. Svaka nasilna mera je imala svoj zakonski legitimitet, počev od ukaza o preuzimanju vlasti i ukidanju Vajmarskog ustava 1933, preko perverzних posebnih kaznenih mera za Poljake i Jevreje 1941, do autokratskog Hitlerovog prisvajanja sudske vlasti 1942. Za svakog civilizovanog čoveka ovo je bilo vreme u kome su se „prevrednovalе vrednosti“, a za pravnika je ovo bilo bezizlazno vreme zato što je zakonsko pravo proizvodilo ljudsko nepravo i zato što se pravda bila preselila daleko izvan sfere prava i pravne brige. Zaista, nije bilo veće ljudske i profesionalne sramote nego biti pravnik u Trećem rajhu; ko to nije na vreme shvatio, ušao je u istoriju, makar i bezimen, kao veliki zločinac, krivokletnik i izdajnik.

37 Ralph Angermund, *Deutsche Richterschaft 1919–1945. Krisenerfahrung, Illusion, politische Rechtsprechung* Frankfurt a. M, 1990, str. 24.

38 *Justiz und Nationalsozialismus*, Katalog zur Ausstellung des Bundesministers der Justiz, 1989, str. 201.

Diskurs o ulozi sudstva u nacionalsocijalizmu se do danas vodi samo po nišama društvenog podijuma. Od „Hitlerovih dragovoljnih pomagača“ do „Hitlerovih žena“, kroz sve socijalne sisteme provlači se interes javnosti za istorijsko rasvetljavanje razloga postojanja i sistema funkcionisanja Trećeg rajha. Isključujući sudstvo. Zašto je ova tema tako posebno zastrašujuća? Možda je ipak Franz Neumann već tridesetih i četrdesetih godina prošlog veka bio u pravu kada je ustvrdio da je Hitlerova država u stvari država bez države. Dalekosežnost ove tvrdnje je teško i zastrašujuće uvideti. To bi značilo da je moguće iz sistema legalnim putem proizvesti haos, da je moguće demokratskim putem ući u diktaturu. I ono što je najbitnije, da Treći rajh nije nemačka specifičnost, naime, da se mogla i da se može desiti i negde drugde, da se ne radi o nacionalnoj posebnosti, već o karakteristikama sistema. Hannah Arendt je sasvim dobro prosudila da bi bilo nadobudno posmatrati nacističku diktaturu kao tipično nemački, hegelijanski proizvod svesti koja obožava državu. Sudstvo Trećeg rajha ukazuje na negaciju sebe samog koja postoji u svakom sistemu, pa i u državno-pravnom.

LITERATURA

1. Ralph Angermund, *Deutsche Richterschaft 1919–1945. Krisenerfahrung, Illusion, politische Rechtsprechung* Frankfurt a. M, 1990.
2. Klaus Bästlein, Helge Grabitz, Wolfgang Scheffler, *‘Für Führer, Volk und Vaterland’. Hamburger Justiz im Nationalsozialismus*; Hamburg Ergebnisse Verlag, (Beiträge zur Neueren Hamburger Justizgeschichte; Bd. 1), 1992.
3. Ralf Dreier, Wolfgang Sellert, *Recht und Justiz im „Dritten Reich“*, Suhrkamp, 1989.
4. Raul Hilberg, *Die Vernichtung der europäischen Juden*; Fischer, Frankfurt a. M, 1990.
5. Joachim Fest, *Hitler. Eine Biographie*, Frankfurt a. M, Propyläen, 1973.
6. Ernst Fraenkel, *The Dual State; a Contribution to the Theory of Dictatorship*, Oxford University Press, 1941.
7. Hans Frank, *Im Angesicht des Galgens. Deutung Hitlers und seiner Zeit auf Grund eigener Erlebnisse und Erkenntnisse. Geschrieben im Nürnberger Justizgefängnis*; Alfred Beck Verlag, München-Gräfelfing, 1953.
8. Ralph Giordano, *Nationalsozialismus und Justiz. Die Aufarbeitung von Gewaltverbrechen damals und heute*. Münster 1993.
9. Lothar Gruchmann, *Justiz im Dritten Reich 1933– 1940. Anpassung und Unterwerfung in der Ära Gürtner*; München 2001.
10. Hans Hattenhauer, *Richter und Gesetz 1919/79*, in Zeitschrift der Savigny Stiftung, 106, 1989.
11. Hanno Loewy, Bettina Winter, *NS-“Euthanasie“ vor Gericht. Fritz Bauer und die Grenzen juristischer Bewältigung*; Frankfurt a. M. (Wissenschaftliche Reihe des Fritz-Bauer-Institutes; Band 1), 1996.

12. Manfred Messerschmidt, Fritz Wüllner, *Die Wehrmachtsjustiz im Dienste des Nationalsozialismus. Zerstörung einer Legende*; Nomos, Baden-Baden 1987.
13. Ingo Müller, *Furchtbare Juristen*, Kindler-Verlag München 1987.
14. Norbert Ommler, *Zweierlei 'Vergangenheitsbewältigung' ohne Tangieren des gemeinsamen Kerns*; u: *Geschichte – Erziehung – Politik* 4, 7/8, 1993, str. 433–440
15. Helmut Ortner, *Der Hinrichter Roland Freisler – Moerder im Dienste Hitlers*; Zsolnay, Wien 1993.
16. Henry Picker, Gerhard Ritter: *Hitlers Tischgespräche im Führerhauptquartier 1941–1942*, Athenäum 1951.
17. Joachim Rückert, *Das 'gesunde Volksempfinden' – eine Erbschaft Savignys?*, u: *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Germanistische Abteilung*, tom. 103, 1986.
18. Bernd Rüthers, *Die unbegrenzte Auslegung. Zum Wandel der Privatrechtsordnung im Nationalsozialismus*, Heidelberg 1997.
19. Bernd Rüthers, *Entartetes Recht*; C.H.Beck, 1989.
20. Franz Seidler, *Die Militärgerichtsbarkeit der Deutschen Wehrmacht 1939–1945. Rechtsprechung und Strafvollzug*; München 1991.
21. Ilse Staff, *Justiz im Dritten Reich. Eine Dokumentation*; Fischer, 1992.
22. *Justiz und Nationalsozialismus*, Katalog zur Ausstellung des Bundesministers der Justiz, 1989.
23. Hermann Weinkauff, Wagner Albrecht, *Die deutsche Justiz und der Nationalsozialismus. Ein Überblick. – Die Umgestaltung der Gerichtsverfassung und des Verfahrens- und Richterrechts im nationalsozialistischen Staat*. Tom 1; Deutsche Verlags-Anstalt, 1968.
24. Gerhard Werle, *Justiz-Strafrecht und polizeiliche Verbrechensbekämpfung im Dritten Reich*; de Gruyter, Berlin 1989.
25. Fritz Wüllner, *Die NS-Militärjustiz und das Elend der Geschichtsschreibung. Ein grundlegender Forschungsbericht*; Baden-Baden 1991.

JUDICIARY IN THE THIRD REICH

Jelena Volić-Hellbusch

SUMMARY

Each dictatorship attempts to maintain the appearance of legality. The coercion by which dictatorships retain in power is, as a rule, vested in a legal form. National socialism has also followed this pattern, having even the commands of Adolf Hitler formulated in an appearance of legality. By a Reichstag decision of April 26, 1942, Hitler was promoted to a supreme justice of the Reich.

In the beginning of their rule, national socialists have tried to maintain the impression of a Rechtsstat, and consequently amended or changed the

laws only when these prevented them from eliminating their opponents. The law had to be incorporated in the national socialist ideology and become the means to achieve the ultimate objective. The law was what is of use to the people, and it was the Leader who decided what was of use to the people. In 1946, Gustav Radbruch has denoted this period of German legislation as the time of „legal non-law“. He contrasted this with the idea of „supra-statutory law“, thus giving absolute priority to human rights. Similar standards were used in the Nurnberg process when war criminals were tried for crimes against humanity. Judges were among the accused.

Key words: judiciary, Third Reich, reason, people, law, justice, separation of powers.

Rad dostavljen Redakciji: 20. maja 2012. god.

Rad prihvaćen za objavljivanje: 20. juna 2012. god.